УДК 261.6: 281.5 (477)

о. Святослав КИЯК
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Кафедра релігієзнавства, теології і культурології

ЛЬВІВСЬКИЙ ПСЕВДО-СОБОР 1946 РОКУ: ІСТОРИЧНО-КАНОНІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА І НАСЛІДКИ ДЛЯ УГКЦ

В статті розглядаються церковно-історичні і суспільно-політичні передумови і наслідки для Української Греко-Католицької Церкви й українського народу Львівського псевдо-собору 1946 року. Розкриваються участь і роль у псевдо-соборі комуністичної влади та московського православ'я, які спільними зусиллями марно намагались досягнути єдиної цілі - ліквідації УГКЦ.

Ключові слова: *Львівський псевдо-собор 1946року, державне служіння московського православ'я, підпільна діяльність УГКЦ, духовно-церковна консолідація українства, Московський патріархат.*

Друга більшовицька окупація Галичини принесла нові мільйонні жертви та мучеництво серед українців-католиків, небувалі за своєю жорстокістю і масштабами випробування вселенсько-помісної та національної ідентичності українського католицизму в умовах тотального переслідування і нищення комуністичною владою Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), за активної співучасті РПЦ.

Співпраця московського православ'я зі сталінським тоталітарним режимом, яка принесла нові кривди та терпіння для українського католицизму, отримала не лише осуд у Ватикану, але й папа Пій XII у липні 1949 року, в світлі останніх даних про цю співпрацю, змушений був підкреслити несумісність сталінського соціалізму із християнством, оголосивши декрет Конгрегації у справах віри, яким встановлювались церковні санкції за приналежність до комуністичних партій або за активну їх підтримку, забороняючи в обох випадках уділяти християнам Святе Причастя [1].

Вершиною співпраці сталінської та православної влади в СРСР стала підготовка та проведення так званого собору у Львові в 1946 році з метою ліквідації Української Греко-Католицької Церкви. В цій акції сталінської влади значну роль відіграла, як справедливо стверджують історики, пропаганда Московського патріархату перед собором, зокрема - його пастирське послання до уніатів, а особливо - після нього, відкрито закликаючи католиків Галичини до зради віри батьків, а саме послання та

[1] Див.: Суттнер Е.-К. Українське християнство на початку ІІІ-го тисячоліття: історичний досвід та еклезіологічні перспективи / Е.-К. Суттнер. - Львів: Свічадо, 2001. - С. 108.

інші звернення РПЦ, на думку відомого українського католицького історика, отця Івана Гриньоха, стали вказівниками для майбутніх репресивних акцій радянських органів, чи, принаймні, іще раз засвідчили тісну співпрацю влади і РПЦ в нищенні українського католицизму[1].

Соборові передували не лише прийняття до складу РПЦ 22 лютого в Києві «ініціативної групи» в складі 13 священиків УГКЦ та свячення 24-25 лютого на єпископів РПЦ отців Антонія Пельвецького та Михаїла Мельника, що з точки зору канонічних норм сьогоднішнього московського православ'я мало б кваліфікуватись як прозелітизм, але й каральні акції та примус серед українських католицьких священиків задля забезпечення масовості у приєднанні до православ'я, однак на початок 1946 року у західноукраїнських областях із 1294 священиків 859 (66 %) заявило про підтримку дій «ініціативної групи»[2].

Тому твердження РПЦ про те, що УГКЦ внутрішньо була готова до об'єднання з православ'ям, чи, що навіть сама ініціювала його, не відповідають історичній правді, оскільки репресивні каральні акції влади щодо католицького духовенства поставили його в жорстку залежність від неї. Окрім того, напередодні собору вся ієрархія УГКЦ та значна частина її духовенства були ув'язнені, а тому не може бути й мови про легітимність собору, на якому не був присутній жоден єпископ УГКЦ, який би мав представляти інтереси Церкви. Присутні на соборі нововисвячені православні єпископи - відступники від католицизму, були, як справедливо висновує один із провідних каноністів УГКЦ - єпископ Софрон Мудрий, не представниками УГКЦ, але РПЦ, а православні єпископи, згідно католицького канонічного права, взагалі не можуть бути присутніми на греко-католицькому церковному соборі, решту ж 232 учасники собору, серед яких було 216 священиків та 16 світських осіб, не мали підтвердженого владою УГКЦ делегатського мандату, котрий би окреслював коло членів церкви, яких вони представляли[3]. Окрім того, РПЦ напередодні собору засвідчила своє брутальне втручання в справи УГКЦ, що, як справедливо зауважують історики, не лише є некоректним, але й суперечить канонам Православної Церкви, які забороняють їй втручання в справи іншої конфесії[4]. Однак 12 лютого 1946 року патріарх Алексій надіслав благословення «ініціативній групі» на проведення собору.

Безпосередньо напередодні собору, 1 березня 1946 року, влада іще раз вчинила агресивний тиск на духовенство УГКЦ, опублікувавши в республіканській пресі «Повідомлення прокурора УРСР про притягнення до

[1] Див.: Hrynioch I. The Destruktion of the Ukrainian Catholic Church in the Soviet Union / I. Hrynioch // Prologue Quarterly. Problems of Independence and Amity of Nations. - 1960. - № 4. - S. 5-51.
[2] Див.: Волошин Ю. Ліквідація греко-католицької церкви / Ю. Волошин // Визвольний шлях. - 1996. - № 3. - С. 344.
[3] Див.: Мудрий С Нарис історії Церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. - Івано-Франківськ, 1999. - С. 487.
[4] Див.: Bociurkiw B.-R. The Ukrainian Greek-Catholic Church and the Soviet State (1939 - 1950) / B.-R. Bociurkiw. - Edmonton, Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1996. - S. 153.

судової відповідальності керівних діячів греко-католицької церкви за антирадянську діяльність на користь фашистських окупантів у роки Великої Вітчизняної війни», чим мала попередити чи змусити священиків, які перебували в опозиції до влади, до співпраці з нею[1]. Однак дане повідомлення можна і слід трактувати й зовсім у іншому сенсі: всі ієрархи УГКЦ в час комуністичного переслідування непохитно, аж до самої смерті, дотримувались своїх католицьких переконань, зради яких від них настійно домагались комуністичні репресивні органи.

Час «собору возз'єднання» УГКЦ з РПЦ був вибраний не випадково - він був скликаний у 350-ту річницю Берестейської унії та проведений у Львові 8-10 березня 1946 року, від п'ятниці і до першої неділі Великого посту - неділі «Православ'я». Приготування до нього тривали сім місяців, а сам «собор», матеріали якого були опубліковані окремим виданням на 176 сторінках[2], завершив свою роботу за 6 годин, включно із відслуженим молебнем, зачитаними вітаннями та представленнями делегатів від Московської патріархії, з 12 доповідями, які відображали позицію лише присутніх на соборі і в яких не допущено жодного інакомислення чи позиції репресованої частини УГКЦ[3], подвійним голосуванням, представленням нових єпископів - відступників від католицизму, співом «многоліття» та молитви «Достойно єсть», а також - включно із обідньою перервою. Такий прискорений темп проведення «собору» викликав слушне поцінування його в істориків, як «стахановський собор» двадцятого століття, «який радше робив враження спрепарованої комедії, ніж церковного збору. Хоч «собор» практично закінчився першого дня за 6 годин, однак формально тривав три дні, бо треба було дочекатися неділі Православ'я, щоб проклинати давніх єретиків, як це водиться, а серед них «проклятого» Петром І гетьмана Івана Мазепу. А тим часом повідомлено і Сталіна і Московського патріарха Алексія телеграмами, як головних режисерів, про виконання замовлення, з проханням про ласкаве «благословення» і прийняття петиції про повернення до православ'я. ... Був Великий піст 1946 року, час покаяння і покути, коли згрішили перед Богом і людьми наші брати»[4]. Однак відповіддю патріарха Алексія на це прохання було його мовчання, а сама патріархія повідомлення про собор у своєму «Журналі Московської патріархії» навіть не відносила до офіційної інформації про життя РПЦ[5], підтвердивши тим самим пропагандистський характер цього собору. При цьому ця Церква навіть не зважила на те, що рішення собору мали б мати історичну вагу для неї, адже в них йшлося про надзвичайно важливі рішення. По-перше - анулювання постанов Берестейської унії 1596 року, які, до речі, приготовлялись і

[1] Див.: Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т. 4: Католицизм. - С. 462.
[2] Див.: Діяння Собору греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 року у Львові. - Львів, 1946. - 176 с.
[3] Див.: Там само. - С. 127 і далі.
[4] Мудрий С Нарис історії Церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. - Івано-Франківськ, 1999. - С. 488.
[5] Див.: Журнал Московской патриархии. - 1946. - № 4. - С. 5-96.

дискутувались на загально-церковних соборах Руської - Українсько-Білоруської Церкви та в тодішньому суспільстві упродовж 1590 - 1595 років, хоча і в межах цього часу не всім суспільним верствам, як відомо з історії, в достатній мірі вдалось долучитись до обговорення проблем унії. Однак в часовому відношенні і стосовно можливостей дискутування порівняння цих двох соборів явно не на користь псевдо-собору 1946 р., адже напередодні та в час його проведення владою взагалі були виключені будь-які можливості обговорення його пропозицій. По-друге, на соборі розглядалось питання «відізвання» цієї Української Церкви від Римської (Папської) Церкви, а також її «повернення» до «прадідівської православної віри» та «возз'єднання з Руською Православною Церквою в Радянському Союзі». І, насамкінець, доказом того, що собор 1946 року насправді був не лише «псевдо-собором», але й був інспірований владою і РПЦ, є те, що «.стихійним піднесенням рук собор одноголосно прийняв ці історичні рішення»[1], не скріпивши їх ні печатками, ні підписами, а найголовніше - підписами єпископів УГКЦ, з яких жодного не було серед «соборових отців». До того ж делегація отців цього псевдо-собору на чолі з Г. Костельником та єпископами-самозванцями М. Мельником та А. Пельвецьким була поспішно, вже 5 квітня 1946 року, прийнята в Москві патріархом Алексієм та владними чинниками, точно за такою ж схемою, як це відбувалось за царів Миколи І 1839 року та Олександра ІІ 1875 року, які приймали «уклінні прохання вірних про прийняття до православ'я» та чолобитні, відповідно, від Семашка та Попеля із «сотоварищами» із Холмщини. Все ж схема 1946 року мала одну відмінність - тоді були відсутні слова відповіді: «Дякую Богові і приймаю», сказані царем Миколою І, яких не міг сказати сатрап-атеїст Сталін, хоча це і не завадило всім без винятку отцям-доповідачам на псевдо-соборі проголошувати хвалебні оди і гімни не Богові, не Синові Божому, а «незрівнянному Сталіну» , «збирачеві українських земель» (с. 18), «великому Генералісимусу» (с. 91), «великому вождеві» (с. 108), бо під «геніальним керівництвом великого Сталіна здійснилося те, за що боролися кращі покоління українського народу» (с. 141), а також - «рідній партії», яка «на чолі з великим Сталіним, забезпечила українському народові щасливе життя у своїй власній державі» (с. 115).

Таким чином, увесь перебіг дособорових, соборових та пособорових подій, зокрема, свідчення преси (лише 20 березня 1946 року «Вільна Україна» видрукувала текст лакейських телеграм-подяк від «собору уніатської церкви Сталіну і Хрущову»), учасників собору (так, Г. Костельник приводив, замість властивих для його довоєнних богословських творів «глибоко догматичних» засад необхідності ліквідації унії, чисто політичний аргумент: «В умовах, коли весь український народ об'єднаний в єдиній радянській державі, було б абсурдом зберігати зв'язки з Римом»[3]), а також -

[1] Див.: Діяння Собору греко-католицької церкви 8-10 березня 1946 року у Львові. - Львів, 1946. - С. 43.
[2] Див.: Там само. - С. 17, 22.
[3] Див.: Журнал Московской патриархии. - 1946. - № 4. - С. 34-35, 37.

архівних документів НКВС тих часів, в яких засвідчено, що «возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною в основному не зачепило релігійне життя віруючих, останні цілком не реагують на цю подію»[1]. Всі ці факти однозначно виявили політичний характер псевдо-собору 1946 року, оскільки основні учасники «ініціативної групи» - зрадники українського католицизму, після виконання своїх ролей в цьому кремлівському церковному фарсі, не лише опинились на маргінесі православної стратегії в Галичині, але й в скорому часі були знищені фізично, бо головна роль в соборовому дійстві була відведена Російській Православній Церкві, котра після собору 1946 р. «поглинула» УГКЦ, що стало іще одним кроком «до того, щоб ліквідувати своєрідність сприйняття українцями християнства і загнати їх для зросійщення до Московсько-церковної православної імперії»[2].

У зверненні Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ до духовенства, монашества й мирян та всіх людей доброї волі з приводу 60-ї річниці Львівського псевдо-собору 1946 року, оприлюдненому 7 березня 2006 року, аргументовано підкреслюється обґрунтованість вживання до означення цієї акції назви «псевдо-собор», оскільки «його було скликано в умовах страхітливого терору й проведено з неприпустимими порушеннями норм церковного права і релігійних свобод людини» і він став «прикладом брутального втручання держави в релігійне життя людей. .Його справжня мета була .викреслити з буття Київської Церкви саму ідею єдності з Римським Апостольським Престолом. Проте скріплена віками єдність вистояла, витримала всі випробування»[3]. У документі наголошується, що проведення цього псевдо-собору ієрархія Російської Православної Церкви в унісон з офіційною радянською пропагандою виправдовувала необхідністю ліквідації наслідків Берестейської унії та «повернення уніатів у лоно Церкви-матері», тобто Московського патріархату, до якого, як наголошується у зверненні, «ні самі греко-католики, ні їхні історичні попередники ніколи не належали». Зрештою, українські католицькі ієрархи підкреслюють, що УГКЦ й після 400 років єдності - унії з Римом все ж не втратила своєї церковної самобутності, а натомість Львівський псевдо-собор, який в очах православних уневажнив Берестейську унію, якраз і був типовим актом уніатизму з боку Російської православної церкви, оскільки вона під виглядом «возз'єднання» підпорядкувала собі іншу Церкву й зросла її коштом[4].

Завдяки «унії» 1946 року, інспірованій комуністичним режимом та московським православ'ям, котра стала яскравим виявом розбійницького прозелітизму, як кваліфікує цей акт дослідник новітньої історії українського

[1] ДАЛО. - Ф. Р-13323. - Оп. 1т. - Спр. 4. - Арк. 3.
[2] Колодний А. Україна в її релігійних виявах / А. Колодний. - Львів: Сполом, 2005. - С. 169, 271.
[3] Звернення Синоду єпископів Києво-Галицького Верховного Архиєпископства УГКЦ до духовенства, монашества й мирян та всіх людей доброї волі з приводу 60-ї річниці Львівського псевдо-собору 1946 року (7 березня 2006 року) // Нова Зоря. - 2006. - Ч. 11 (681). - С. 2.
[4] Див.: Там само. - С. 2.

католицизму Михайло Гайковський, Московська патріархія отримала 30 % із 4 млн. 283 тис. віруючих, 3040 парафій, 4400 храмів і 2950 священиків, що склало більшу частку від кількості вірних, храмів та парафій, наявних у патріархії[1], як тоді, так і аж до розпаду СРСР, коли основну масу їх вірні, які за умов свободи повернулись до прадідівського українського католицизму, перевели у власність рідної історичної Церкви, однак цей «грабіжницький баланс» РПЦ і до сьогодні фігурує в її претензіях до УКЦ та до Ватикану, як незаконно відібрані у православ'я храми та наслідки насильного прозелітизму українського католицизму серед московських православних вірних у Галичині. При цьому Москва не бере до уваги іще один «здобуток» Львівського псевдо-собору, на який звертає увагу згаданий вчений, - РПЦ отримала після псевдо-собору «священиків, вишколених в європейських університетах і католицьких духовних закладах, які стали елітною частиною забитого московського попівства», а в пособоровий час аж до розпаду СРСР «галичани щорічно регулярно додавали третину семінарійного контингенту в Москву, Ленінград і Одесу, з якого рекрутувалось священство на всю Русь» .

В цілому темпи «навернення» українських католиків на московське православ'я були значно нижчими, ніж цього вимагала влада і прагнула РПЦ, задля сповнення «віковічного бажання»: на 1 листопада 1946 року в Галичині, в умовах постійної загрози арештів, продовжувало діяти 270 уніатських парафій, в тому числі - в Тернопільській області 136, Станіславській - 54, Львівській - 48, Дрогобицькій - 32, а на середину цього року близько 1600 греко-католицьких священиків перебували у тюрмах, а кілька сотень душпастирів перейшло на нелегальну діяльність. Всього у 1945 - 1946 роках лише 43 % (1111) священиків УГКЦ перейшло на православ'я, а чернечі спільноти іще навіть значно довше залишались духовними твердинями церкви: в 1949 році лише на Львівщині продовжували діяти три монастирі, незважаючи на шалений тиск органів радянської влади . Серед монашого духовенства, як твердить відомий дослідник «катакомбної» історії УГКЦ Богдан Боцюрків, лише декілька осіб зреклося унії, а монастирі іще тривалий час після псевдо-собору залишались островами українського католицизму. Натомість РПЦ в той період не спромоглася відкрити в Галичині жодного ні чоловічого, ні жіночого монастиря. Так, василіянський монастир у Гошеві, до закриття в 1950 році, був місцем активного паломництва українських католиків, а жіночі монастирі вистояли іще довше: у Станіславі провінційний будинок сестер Служебниць провадив свою діяльність до 1949 року, а в 1950 році 28 сестер Служебниць було ув'язнено, з них 25 - заслано до Сибіру й Далекого Сходу[4],

[1] Див.: Гайковський М. «Соборно-більшовицький» прозелітизм Московської патріархії і ліквідація Греко-Католицької Церкви в Україні / М. Гайковський // Київська Церква. - 2000. - № 3 (9). - С. 18.
[2] Там само. - С. 18.
[3] Пащенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років XX століття до наших днів / В. Пащенко. - Полтава, 2002. - С. 103, 105, 106.
[4] Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950) / Б. Боцюрків. - Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2005. - С. 171, 174.

монастир сестер Василіянок у Суховолі проіснував до 1952 року, а дві сестри-василіянки доглядали митрополичу резиденцію у Львові до 1957 року, служачи православним «наступникам» Й. Сліпого. За даними управління МВС у Львівській області, лише в цьому в регіоні в 1954 році іще проживало та діяло 75 ченців і 170 черниць[1]. Однак хвиля арештів практично припинила відкриту діяльність усіх інших жіночих монастирів у Галичині та на Закарпатті в 1950 році, в результаті чого було заарештовано близько ста монахинь усіх чинів та згромаджень, серед яких, зокрема, було 40 сестер Служебниць, 29 із яких загинули в Сибірі та на Далекому Сході[л]. В наступні роки черниці, які перейшли в підпілля, створили невеликі підпільні спільноти, переважно в містах, де ще діяли костели і де вони отримували необхідну постійну духовну допомогу і опіку, займаючись переважно мирською працею медичних сестер, санітарок, куховарок, швачок і т. п. Завдяки довір'ю вірних монахині були надзвичайно важливою організаційною ланкою в конспіративній мережі УГКЦ, забезпечуючи посередництво між духовенством і вірними, оберігаючи в підпільних молитовних домах та на конспіративних квартирах Найсвятіші Тайни між відвідинами священиків, уділяючи причастя вмираючим, організовуючи релігійну освіту вірних.

Загалом, на противагу рішенням і діям Львівського псевдо-собору, УГКЦ в другій половині 40-х - 80-х роках XX ст. стала величною іконою Христа, страждаючого у своїх єпископах, священиках, монахах, монахинях і вірних, котрі, будучи одухотвореними вірністю українському католицизмові, надавали навіть перевагу смерті, ув'язненню чи засланням над ослабленням цієї вірності, не бажаючи бачити свої храми замкненими і бути позбавленими духовної опіки, що надихало сотні підпільних душпастирів на активну безстрашну працю, завдяки чому репресована Церква, терплячи жахливі переслідування, стала істинним виразником національних і загальнолюдських цінностей, росла і зміцнювалась та й не лише не була знищена, але і спричинилась до зміцнення католицької віри в українському народі, до іще ревнішого збереження українцями-католиками духовної спадщини батьків не тільки в Галичині, на сході України та за її межами на колишніх територіях СРСР, але й до активнішого духовно-пасторального розвитку українського католицизму в діаспорі, про що свідчить сучасний стан церковної структури УГКЦ в Україні та світі.

За умов жорстоких переслідувань тоталітарного комуністичного режиму УГКЦ та її провідники виявили велику моральну силу і залишились не скомпрометованими у співпраці із цим режимом, засвідчивши свою вірність християнським та історичним церковно-католицьким ідеалам, а натомість спільна антикатолицька діяльність сталінського режиму та РПЦ в Галичині підтвердила збереження московським православ'ям споконвічної,

[1] ЦДАГОУ. - Ф. 1. - Оп. 24. - Спр. 3867. - Арк. 2-4.
[2] Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946 - 1989) / Б. Боцюрків // Календар «Благовіста». - 1998. - С. 93-94.

притаманної для нього традиції одержавлення, згідно якої втручання світської влади в церковне життя вважалось не лише допустимим, але й бажаним і всіляко підтримувалось впродовж усієї російської історії.

Svyatoslav KYYAK

LVIV PSEUDO-CONSIL IN 1946: HISTORICAL AND CANONICAL CONSEQUENCES AND RETROSPECTIVE FOR UGCC

In the article deals with church-historical and socio-political conditions and consequences for Ukrainian Greek Catholic Church and the Ukrainian people Lviv pseudo-council 1946. Disclosed participation and role in the pseudo-communist government and the Cathedral of the Moscow Orthodox Church, which tried in vain to joint efforts to achieve common goals - liquidation of the UGCC.

Keywords: *Lviv pseudo-council in 1946, public service Moscow Orthodoxy Church clandestine activities, spiritual and ecclesiastical consolidation Ukrainians, Moscow Patriarchate.*